

III. Varia

Tomasz Baran

(Uniwersytet Wrocławski)

Źródła ideowe monarchizmu i imperializmu Stanisława Cata Mackiewicza

Ideological sources of monarchism and imperialism of Stanisław Cat Mackiewicz

ABSTRACT

The following article presents an outline of Stanisław Mackiewicz's thoughts on his vision of monarchy and Polish imperialism. The article gives an overview of the author's pre-war views on the system of the Second Polish Republic and how he acted internationally. A significant part of the text is a presentation of the ideological sources of the above vision, which were the politics of the Jagiellonian dynasty, the literary works of Henryk Sienkiewicz and the views of publicists and politicians gathered around the intellectual circle of French Action.

Keywords: interwar period, monarchism, Jagiellonian idea, French Action.

Główną ideą Stanisława „Cata” Mackiewicza w zakresie sposobu rządzenia państwem był imperializm połączony z monarchizmem jako formą ustroju państwa. Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku oraz stosunkowo dobra koniunktura, spowodowana słabością sąsiadów, zarówno uwikłanej w wojnę domową, a później w przegraną, toczoną w latach 1919-1920 wojnę z Polską bolszewickiej Rosji, jak i osłabionymi i upokorzonymi postanowieniami traktatu wersalskiego Niemcami, skłaniała Cata do jego mocarstwowej wizji Polski. Mackiewicz, podobnie jak wielu młodych polskich pisarzy w okresie dwudziestolecia międzywojennego podejmował śmiało wyzwanie kreślenia drogi, którą podążać miała odrodzona Rzeczpospolita. Przede wszystkim idealny dla Polski ustrój oraz jej miejsce na europejskiej scenie politycznej stanowiły główne zainteresowanie pisarzy, publicystów i polityków, Mackiewicz zatem nie był na tym polu odosobniony, ponieważ młodzi pisarze, prawie rówieśnicy Stanisława tacy jak Melchior Wańkowicz czy Mieczysław

Niedziałowski debiutowali w podobnym co Mackiewicz wieku¹. Mocarstwowa, imperialistyczna wizja polityki państwa, która była nierozzerwalnie związana z wizją Polski jako monarchii dziedzicznej była przez cały okres międzywojenny główną *idée fixe* Mackiewicza. Nieodzownym w przypadku chęci przedstawienia idei wileńskiego konserwatysty jest przybliżenie ideowych źródeł jego myśli, które miały największy wpływ na kształt jego koncepcji, które najogólniej można podzielić na historyczne, literackie i zaczerpnięte z myśli pisarzy mu współczesnych.

1. Dynastia Jagiellonów

Cat był wielkim miłośnikiem historii, do której często się odwoływał, formułując nieraz kontrowersyjne i ostre tezy. Z pewnością w jego publicystyce historycznej ostro rysowała się wielka estyma, jaką czuł wobec dynastii Jagiellonów, która panowała w Polsce w latach 1386-1572². To właśnie panowanie Jagiellonów było ulubionym okresem Cata w historii Polski, ustrój i sposób prowadzenia przez nich polityki był dla niego inspiracją w opracowywaniu ustroju konstytucyjnego dla współczesnej mu Polski³. Silna władza, unia dynastyczna Polski i Litwy oraz sprawna polityka zagraniczna były dla niego cechami państwa Jagiellonów, które chciał widzieć we współczesnej Polsce. To wraz z końcem dynastii, zwłaszcza w późniejszym okresie czyli XVII i XVIII nastąpił kryzys państwa polskiego, którego symbolem była wolna elekcja, konfederacje i liberum veto⁴. Liberum veto było według Cata gwoździem do trumny I Rzeczypospolitej, które w założeniu miało pozwolić na sprzeciwienie się ewentualnej tyranii króla czy nieuczciwości posłów i senatorów, bowiem aby nie dopuścić do uchwalenia niesprawiedliwych rozwiązań wystarczył głos zaledwie jednego posła. W rzeczywistości jednak liberum veto hamowało jakiekolwiek ważne zmiany w państwie, ponieważ obce państwa przekupując choćby jednego nieuczciwego posła mogły wpływać na wynik ustaleń Sejmu. W ten sposób nawet najlepsze i najważniejsze projekty mogły nie dojść do skutku, Cat szczerze nienawidził zasady liberum veto, nazywając je „potwornym syfilisem”⁵. Upatrując w niej jedną z podstawowych przyczyn upadku Polski. Kolejnym elementem ustroju Rzeczypospolitej postjagiellońskiej były konfederacje: Radomska, Barska i Targowicka, których walka o własne interesy, m.in. poprzez zbrojne rokosze były siłą w istocie druzgocącą dla działalności państwa. Trzecia wada ówczesnego ustroju Polski była

¹ Mackiewicz już w wieku dwudziestu sześciu lat napisał wydaną w Wilnie w styczniu 1922 roku broszurę „Statut Litwy Środkowej. O autonomię wileńskiej”, będącej w istocie projektem konstytucyjnej. J. Jaruzelski, *Stanisław Cat-Mackiewicz 1896-1966 Wilno-Londyn-Warszawa*, Warszawa 1987, s. 130.

² S. Mackiewicz, *Credo polityki narodowościowej*, „Słowo” z dnia 28 grudnia 1922 r.

³ A. Górski, *Władza polityczna w myśli Stanisława Cata-Mackiewicza*, Kraków 1999, s. 127.

⁴ *Ibidem*, s. 125.

⁵ S. Mackiewicz, *Stanisław August*, Warszawa 1991 s. 58.

według Cata wolna elekcja, stanowiąca alternatywę dla dziedzicznego systemu przekazywania władzy w monarchii, którego to systemu Mackiewicz był gorącym zwolennikiem. Ubolewał iż, po śmierci ostatniego władcy Polski pochodzącego z dynastii Jagiellonów Zygmunta Augusta w 1572 roku aż do ostatniego króla Polski Stanisława Augusta Poniatowskiego wybór króla Polski dokonywał się w drodze wolnej elekcji. Pozwalała na wybór władcy z obcej dynastii, której interesy nie musiały zawsze zgadzać się z interesami Polski. Ponadto władcy nie czuli tak wielkiej odpowiedzialności za własne rządy, ponieważ nie mogli swej władzy przekazać synowi. Kolejnym problemem był bardzo ograniczone prerogatywy władcy, które w połączeniu z zasadą liberum veto dawało według Cata efekt zupełnie destrukcyjny.

Niejako w opozycji do systemu politycznego panującego w epoce postjagiellońskiej, zwłaszcza jej schyłkowy okres będący zarazem schyłkowym okresem I Rzeczypospolitej, Cat zestawiał politykę Rzeczypospolitej Obojga Narodów⁶. Uwypuklenie tych różnic było tym bardziej znamienne, że Cat widział szereg analogii między Polską mu współczesną a Polską w okresie od śmierci Zygmunta Augusta do utraty niepodległości w 1795 roku. Co prawda podkreślał, że po śmierci ostatniego Jagiellona tacy królowie Polski jak Stefan Batory, Władysław IV czy August II próbowali zreformować państwo, jednak na drodze ich planów stawały przeszkody mające swe źródło w republikańskiej formie państwa, ale także w tym, iż królowie byli wybierani, a częste zmiany królów pochodzących przecież z różnych dynastii nie pozwalały na wprowadzenie wieloletniej, długotrwałej linii politycznej, która zapewniałaby zmianom trwałość. Porównywał wprost zresztą starania Władysława IV, którego w XVII wieku celem było przymierze z kozakami i zbrojna wyprawa Turcję i jego konflikt ze szlachtą, która była nieprzychylnie nastawiona do kozaków, do konfliktu Józefa Piłsudskiego z przedstawicielami Narodowej Demokracji, którym to zarzuca brak woli do poświęceń⁷. Takie nawiązania i analogie dotyczące historii do czasów współczesnych Cat będzie czynił częściej. Pierwszą cechą państwa Jagiellonów, którą wileński konserwatysta nad wyraz cenił była niezwykle umiejętnie w jego ocenie prowadzona polityka zagraniczna. Jagiellonowie przestrzegali bowiem według niego zasady niedziałania „na dwa fronty”, postulat ten był dla Cata niezwykle ważny pod względem analogii do czasów współczesnych, bowiem przecież z dwoma wrogami jednocześnie musiała radzić sobie Polska w 1939 roku, co było według Cata możliwe do uniknięcia. Podkreślał on, że Władysław Jagiełło i Książę Witold nigdy nie podejmowali wojen równocześnie z Zakonem Krzyżackim i Wielkim Księstwem Moskiewskim, co ma szczególną wartość ze względu na fakt, że ich państwa było od swoich przeciwników

⁶ S. Mackiewicz, *Herezje i prawdy*, Warszawa 1975, s. 110.

⁷ S. Mackiewicz *Kropki nad i Dziś i jutro*, Kraków 2012, s. 268.

słabsze. Dużą wartością było również to, że Jagiellonowie rzadko wchodzili w otwarte konflikty zbrojne, najczęściej broniąc się przed atakami sąsiadów. Ta myśl, to jest przyświecała Mackiewiczowi szczególnie w latach tuż przed wybuchem drugiej wojny światowej, kiedy to wbrew opinii publicznej przekonywał, że Polska powinna sprzymierzyć się z nazistowskimi Niemcami przeciwko bolszewickiej Rosji⁸. Kolejnym mocnym punktem polityki Jagiellonów według Cata było poszerzanie sfery wpływów poprzez umiejętne aranżowanie małżeństw. Tytułem przykładu Cat pokazywał politykę w tym zakresie największego w jego przekonaniu króla Polski, czyli Kazimierza Jagiellończyka. Ów władca mając aż trzynaścioro dzieci, sześciu synów i siedem córek, w sposób bardzo umiejętny aranżował małżeństwa swego potomstwa, wydając swe córki między innymi za Fryderyka Hohenzollerna czy księcia Jerzego Bawarskiego. Synowie zaś, mieli zostać osadzeni na tronach Litwy, Czech i Węgier, plan ów powiódł się jedynie częściowo, jednak sam zamiar i objęcie takiej pokojowej strategii budził wielki szacunek Cata⁹.

Kolejnym punktem, który wzbudzał szacunek Mackiewicza będący zarazem według niego wskazówką dla współcześnie mu rządzących w dwudziestolecie międzywojennym była polityka religijna Jagiellonów. II Rzeczpospolita stanęła przed problemem radzenia sobie w granicach jednego państwa z istnieniem wielu mniejszości narodowych i religijnych, podobnie jak Polska w okresie panowania dynastii Jagiellonów. Polityka religijna Jagiellonów od początku była zdeterminowana przez specyficzne warunki wewnętrzne. Kiedy Władysław Jagiełło zasiadł na tronie Polski, po uprzednim chrzcie, wniósł on do Polski ziemie litewskie będące w jednej części wciąż jeszcze pogańskie, a w drugiej były to ziemie zamieszkiwane przez lud wyznania prawosławnego. Z jednej strony zatem tolerancyjna polityka Jagiellonów dotyczyła Litwinów, których połowa była prawosławna, a zatem w niejako naturalny sposób dążyli oni do kontaktu z Wielkim Księstwem Moskiewskim. Z drugiej strony wysoka tolerancja wobec niechrześcijan była spowodowana chęcią utrzymania dobrych kontaktów z tatarami oraz husytami, którzy wspierali polskiego króla w walce z Zakonem Krzyżackim. Tę politykę godzenia interesów Cat-Mackiewicz nazywał polityką indyferentyzmu religijnego, w dużej mierze zapobiegającego waśniom na tym tle, co znamienne taka polityka przyniosła ówczesnemu państwu polskiemu tę korzyść, że Polska jako jeden z niewielu krajów europejskich uniknęła wojen na tle religijnym.

⁸ J. Sadkiewicz, *Historia pewnej koncepcji*, [w:] S. Mackiewicz *Kropki nad i Dziś i jutro*, Kraków 2012, s. 268-269.

⁹ S. Mackiewicz, *S. Mackiewicz, O jedenastej - powiada aktor – sztuka jest skończona* Polityka Józefa Becka, Kraków 2012, s. 281.

Te najważniejsze ogólnie jedynie zarysowane punkty polityki Jagiellonów składały się na potęgę tej dynastii i stanowiły o jej wielkiej sile. Według Cata znakomitą unaocznieniem faktu jak wielkie zasługi uzyskała Polska dzięki panowaniu Jagiellonów był fakt, iż jak podaje Cat: „w chwili ślubu Jadwigi z Jagiełłą państwo polskie obejmowało zaledwie 100 tysięcy km kw., w chwili zgonu Kazimierza Jagiellończyka - 1 100 000 km kw. Dom Gedymina ujedynastokrotnił terytorium państwowe. Nie sposób przyznać, że była to polityka odpowiadająca zamiarom jej twórców”¹⁰. Cat podkreślał, że polityka Jagiellonów oparta na koncepcji Polski federacyjnej łącząca w okresie trwania Rzeczypospolitej Obojga Narodów Polaków i Litwinów była w istocie przewodnią ideą dla jego myśli politycznej w dwudziestolecie międzywojennym¹¹.

2. Inspiracje literackie

Nie sposób mówiąc o idei jagiellońskiej w koncepcjach Mackiewicza nie wspomnieć o tym jak wielką rolę w docenieniu tego kierunku polskiej myśli politycznej przez Cata, miała jego fascynacja twórczością Henryka Sienkiewicza. Jego książki już od czasów wczesnej młodości miały na wileńskiego konserwatystę wielki wpływ, czego dostatecznym wyrazem jest fakt, że debiutował on właśnie esejem mu poświęconym¹². Dla Mackiewicza polski noblista był wielkim piewcą idei jagiellońskiej, rozumianej jako pochwała polskiej ekspansji na wschód i tolerowanie w obrębie jednego państwa wielu narodów, kultur i języków. Analogia do czasów II RP była oczywista, wszak w dwudziestolecie międzywojennym według spisu powszechnego z 1921 r. obszar zajmowany przez państwo polskie zamieszkiwało 27 mln osób, z czego ok. 69 procent ludności zajmowali Polacy, około 30 procent ludności tamtejszej Polski zamieszkiwali zatem przedstawiciele innych mniejszości narodowych, głównie byli to Niemcy, Białorusini, Ukraińcy i Żydzi. Sam Henryk Sienkiewicz choć wypowiadał się na tematy polityczne, a jeżeli to robił to zazwyczaj w sposób pośredni, jego poglądy należało „odtworzyć” analizując jego powieści. Mackiewicz, dla którego twórczość Sienkiewicza była zawsze bardzo bliska już od lat dziecięcych, zwłaszcza uważał, że polski noblista był pod pewnym względem pisarzem politycznym. W swojej działalności pozaliterackiej rzadko kiedy odnosił się wprost, choć nieoficjalnie sympatyzował z przedstawicielami Narodowej Demokracji, którzy twórczość Sienkiewicza doceniali szczególnie za ukazywanie w swoich powieściach „siły ducha narodu”. Mackiewicz uważał, że Sienkiewicz prezentował stanowisko zupełnie

¹⁰ S. Mackiewicz, *Zielone oczy*, Warszawa 1987, s. 35.

¹¹ S. Mackiewicz, *Herezje i prawdy*, Warszawa 1975, s. 93.

¹² A. Górski, *op. cit.*, s. 28.

odmienne do nacjonalizmu, który utożsamiał z dążeniem do Polski jednoetnicznej i jednonarodowej, mianowicie Sienkiewicz w swoich powieściach ukazywał Polskę imperialną i monarchiczną, a zarazem złożoną z wielu narodów i wyznawców różnych religii¹³. Cat jako przykład takiej wizji Polski podawał wykreowanych przez Sienkiewicza bohaterów powieści „Ogniem i Mieczem”: muzułmanina Azję Tuhajbejowicza, kozaka Jurko Bohuna, szlachcica kresowego Andrzeja Kmicica czy neofitę księcia Jeremiego Wiśniowieckiego, którzy wszyscy byli poddani królowi polskiemu. Tylko poszanowanie takiej różnorodności mogło przynieść Polsce dawną potęgę, której tak bardzo chciał Mackiewicz dla II Rzeczypospolitej. Doceniał polskiego noblistę również za upowszechnianie idei Polski mocarstwowej, dzięki temu koncepcja idei jagiellońskiej była ideą szeroko dostępną dla mas.

Obok Henryka Sienkiewicza pisarzem, który najmocniej inspirował Cata w jego ideowej drodze do imperializmu był angielski pisarz i poeta Rudyard Kipling, laureat nagrody Nobla w 1907 roku. Kipling i Sienkiewicz byli dla niego pisarzami o bardzo podobnych zapatrywaniach, którzy niejako poetyzowali ideę imperialną¹⁴. Co prawda Kipling żyjący w latach 1865-1936 chwalił imperializm mu współczesny, a zarówno Sienkiewicz jak i Cat najwyżej odnosili się do czasów przeszłych swojego państwa, to twórczość Kiplinga była dla wileńskiego konserwatysty wskazówką jak państwo imperialne powinno odnosić się do ludów wchodzących w jego skład. Tak jak Sienkiewicz opisywał z uczuciem ukraińskie stepy, tak Kipling opisywał Indie i tamtejszych mieszkańców. Dla Cata ważne były to, że Kipling, angielski konserwatysta i monarchista, wierny poddany brytyjskiej monarchii był dumny z licznych angielskich kolonii i traktował je jako część swojego państwa. Naturalnie najbliższa była mu kultura, tradycja i język angielski, jednak nie chciał tej kultury na siłę narzucać brytyjskim koloniom, ponieważ uważał to za zadanie karkołomne¹⁵. Mackiewicz uważał, że naturalnym dla imperializmu jest współpraca z podległymi ludami, w imię obopólnych korzyści, np. ekonomicznych. Tylko w ten sposób tak rozległe imperialne państwo mogło funkcjonować bez ciągłych wewnętrznych konfliktów.

Na tle rozważań dotyczących stosunku imperialnego państwa do innych ludów wchodzących w jego skład rysuje się zapatrywanie Cata na istotę patriotyzmu. Mackiewicz uważał, że patriotyzm składa się z dwóch czynników: czynnika historycznego oraz czynnika terytorialnego¹⁶. Czynniki historyczny związany jest z przywiązaniem właśnie do języka,

¹³ S. Mackiewicz, *Książka moich rozczarowań*, Kraków 2018, s. 120

¹⁴ *Ibidem*, s. 157.

¹⁵ *Ibidem*, s. 158.

¹⁶ S. Mackiewicz, *Kropki nad i...*, s. 35.

kultury, sztuki, historii czy literatury. Czynnikiem geograficznym natomiast to przywiązanie do ojczystego terytorium. Kipling według wileńskiego konserwatysty niejako rozszerzał czynnik geograficzny do narodów zamieszkujących kolonie i dominia wchodzących w skład imperium monarchii brytyjskiej. Mackiewicz podkreślał, że patriotyzm historyczny był angielski, natomiast patriotyzm terytorialny – indyjski. Nieodzownym elementem tak rozumianego imperializmu była według Cata monarchia – jedyny w istocie czynnik mogący spajać wszystkie tak nieraz różne interesy szeregu różnych narodów wchodzących w skład imperium. Jedynie stałość w celach politycznych jaka cechuje monarchie mogła być czynnikiem, który do pewnego stopnia był w stanie różnie interesy rozmaitych narodów.

Angielska monarchia, parlamentaryzm angielski czy też styl polityki uprawianej na wyspach budził szacunek i podziw Cata. Już w czasie wojny i zwłaszcza po niej Mackiewicz zdecydowanie zmieniał swoją postawę wobec Anglii. Było to spowodowane rzecz jasna polityką aliantów wobec Polaków, polityką kapitulancą wobec żądań Sowieckiej Rosji i braku sprzeciw Brytyjczyków wobec ustaleń konferencji w Jałcie, wedle których po wojnie Polska znalazła się w strefie wpływów Związku Radzieckiego. Rozczarowanie polityką angielską, jak i polską emigracją przebywającą na Wyspach było jednym z najważniejszych powodów powrotu Stanisława do komunistycznej Polski w czerwcu 1956 roku¹⁷.

Opisując mackiewiczowską teorię imperializmu nie sposób nie odnieść się do jego poglądu na temat nacjonalizmu. Cat tworzył swoją główną teorię imperializmu zawsze w opozycji do nacjonalizmu, którego był zaciekle wrogiem, z wyjątkiem jego pewnych odmian, o których w dalszej części rozdziału.

Co do zasady jednak Mackiewicz, gdy pisał o nacjonalizmie naturalnie miał na myśli polskich nacjonalistów, zwłaszcza tych skupionych wokół Narodowej Demokracji. Najkrócej Mackiewicz czym jest dla niego Nacjonalizm ujął w książce „Dziś i jutro”: „*Nacjonalizm w polityce jest równoznaczny z dążeniem, aby w państwie zamieszkiwała jedna tylko narodowość i aby ekonomiczne korzyści z państwa ciągnęła tylko ta narodowość panująca*”¹⁸. Tak rozumiany nacjonalizm był w jawny sposób sprzeczny z imperialną wizją Polski Mackiewicza zamieszkiwanej przez kilka narodów. Dawna imperialistyczna Polska nie mogłaby odnosić swych militarnych zwycięstw gdyby wówczas przyjęła stanowisko nacjonalistyczne, wszak wojska dawnej Rzeczypospolitej były złożone nie tylko z Polaków, ale również z Tatarów, Litwinów, Kozaków, Czechów czy nawet Niemców. Według niego

¹⁷ S. Cenckiewicz, P. Gontarczyk, *Na granicy zdrady. Stanisława Mackiewicza powroty do Polski*, [w] „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2006, nr 3-4, s. 104.

¹⁸ *Ibidem*, s. 63.

nacjonalizm, czyli ekskluzywizm narodowościowy jest przeszkodą do tego, aby naród zwiększył się poza rozrostem naturalnym. Idea jagiellońska i imperializm państwa był zatem nie do pogodzenia z tak rozumianym nacjonalizmem¹⁹.

Przykładowymi państwami, które prowadziły skrajnie inną politykę etniczno-narodowościową były wobec Cata ówczesna Turcja Mustafa Kemal – Paszy²⁰. Według Cata Turcja w okresie jego rządów w doktrynie ówczesnych władz łączyła ze sobą hasła ateizmu i zarazem walki z religią, skrajnej demokracji oraz nacjonalizmu właśnie. Na drugim biegunie ówczesnej Europy znajdowała się imperialistyczna Wielka Brytania, której opisany już stosunek do kolonii i dominiów był egzemplifikacją podejścia zgoła odmiennego.

Na łamach „Słowa” Cat i jego współpracownicy prowadzili konsekwentną politykę antynacjonalistyczną, polemizując zaciekle z myślicielami polskiego nacjonalizmu, takimi jak Stanisław Głubiński czy Roman Dmowski. Krytykowano również politykę polskich władz po roku 1926, które nie miały konkretnego planu działania wobec licznych mniejszości narodowych zamieszkujących drugą Rzeczpospolitą. Pacyfikacje ukraińskich wsi na początku lat trzydziestych, poddawanie restrykcjom ukraińskich organizacji o charakterze społeczno - gospodarczym czy ograniczanie szkolnictwa białoruskiego spotykały się z bardzo ostrym sprzeciwem „Słowa”. Szczególnie ostro Cat wypowiadał się przeciwko działaniom polskiego rządu w kwestii Cerkwii w Chełmszczyźnie i Lubelszczyźnie w okresie, gdy urząd premiera sprawował Felicjan Sławoj Składkowski. „Słowo” w sierpniu 1938 roku podawało, że zamknięto 138 obiektów sakralnych, rzekomo działając w interesie państwa. Wileński konserwatysta szczególnie oburzał się na tę sytuację, bowiem takie działania rządu nastawiały wrogo prawosławną mniejszość nie tyle do konkretnych ugrupowań politycznych, szowinistycznie nastawionych do mniejszości, ale do całego państwa polskiego. Fakt ten był potęgowany przez to, że niszczenie Cerkwii i budynków sakralnych odbywało się z udziałem polskich funkcjonariuszy, tj. żołnierzy i policjantów. W opinii Cata takie działania były wyrazem polityki nacjonalistycznej, nie dającej się pogodzić z jego teorią wielonarodowego państwa imperialnego.

Pewne zdziwienie mógł budzić fakt, iż Cat będący zadeklarowanym wrogiem nacjonalizmu był wielkim entuzjastą Action Francaise, której przedstawiciele byli reprezentantami doktryny nacjonalizmu integralnego²¹. Cat poruszył jednak te kwestię na łamach „Słowa” w swoich artykułach dotyczących myśli mistrza Cata, czyli Jacquesa

¹⁹ S. Mackiewicz, *Książka moich...*, s. 18.

²⁰ *Ibidem*, s. 20.

²¹ J. Bartyzel, *Prawica-Nacjonalizm-Monarchizm Studia politologiczno-historyczne*, Warszawa 2016, s. 123.

Bainville'a. Według Mackiewicza nazywanie Bainvillea nacjonalistą stanowiło duży błąd metodologiczny wynikający z innego postrzegania państwa i narodu. Cat dowodził, że z powodu swojej historii Francuzi, w przeciwieństwie do Polaków, którzy przez całe pokolenia musieli żyć bez swojego państwa, nie rozróżniali państwa i narodu tak ściśle jak robili to Polacy.

W istocie dla Francuzów *nationalite* to kwestia przynależności do państwa, a nie kwestia języka. Według wileńskiego konserwatysty Bainville i inni myśliciele z kręgu *Action Française* hołdowali zasadzie mówiącej, że to „państwo tworzy naród, a nie naród państwo”²². Dowodem na taki tok myślenia Bainville'a, były jego publikacje historyczne. Bainville bowiem opisując wojny Imperium Rzymskiego z plemionami Galów, stawał po stronie Rzymu, a przeciwko swoim praprzodkom. Będzie również konsekwentnie wyrażał się przeciwko polityce Napoleona I i Napoleona III, którzy byli zwolennikami „zasady narodowościowej”, która zresztą swe inspiracje czerpała wprost z dorobku myśli Wielkiej Rewolucji Francuskiej. Tak rozumiany nacjonalizm będący apologią państwa niż narodu nie był w istocie czymś przeciwnym do teorii imperialnej, a nawet można uznać, że z nią korelował.

3. Wpływ *Action Française*

Spośród współczesnych Mackiewiczowi myślicieli konserwatywnych największy wpływ na jego twórczość mieli bez wątpienia trzej myśliciele związani z monarchistyczno-nacjonalistycznym ugrupowaniem „*Action Française*” czyli Leon Daudet, wspomniany Jacques Bainville oraz Charles Maurras. Mackiewicz, podobnie jak m.in. bliski mu Adolf Bocheński czytywał namiętnie dziennik „*L'Action française*” oraz znał publikacje książkowe najważniejszych postaci ruchu²³ Francja, obok Anglii i Rosji była krajem szczególnie bliskim Mackiewiczowi. Krytykował on często oparty na wielopartyjności system parlamentaryzmu francuskiego, powodującym w jego przekonaniu anarchię²⁴. Chwalił nie współczesną mu Francję, a Francję przedrewolucyjną, która była w jego mniemaniu przedłużeniem tradycji greckiej oraz rzymskiej i uosabiała największe zalety cywilizacji chrześcijańskiej²⁵. Właśnie to zamiłowanie do Francji „starej” było czynnikiem, który ideowo zbliżył go do kręgu myślicieli związanych ze środowiskiem Akcji Francuskiej. Nacjonalistyczna i monarchistyczna Liga Akcji Francuskiej w swojej historii w rzeczywistości występująca pod różnymi nazwami

²² S. Mackiewicz, *Książka moich...*, s. 180, Zasadę tę według Cata wyraził również Roman Dmowski w „Myślach nowoczesnego Polaka”. W tym punkcie akurat Mackiewicz w pełni podzielał opinię ojca Narodowej Demokracji.

²³ J. Karbowska, *Z Mackiewiczem na ty*, Warszawa 1994, s. 107.

²⁴ A. Górski, *Władza polityczna w myśli Stanisława Cata-Mackiewicza*, Kraków 1999, s. 149.

²⁵ S. Mackiewicz, *O jedenastej...*, s. 133.

została założona 8 kwietnia 1898 r., a jej założycielami byli Maurice Pujo i Henryk Vaugeois. W 1899 do Ligi dołączył Karol Maurras, który ostatecznie przekonał resztę środowiska do przyjęcia przez Ligę stanowiska jawnie monarchistycznego. To właśnie monarchia, nacjonalistyczna i zdecentralizowana była najważniejszym postulatem środowiska Action Francaise. Zarówno Charles Maurras, będący najważniejszą postacią ruchu, jak i Stanisław Mackiewicz pozostawali konsekwentnymi monarchistami, antydemokratami oraz zwolennikami decentralizacji. Według Maurrasa monarchia powinna być: tradycyjna, dziedziczna, antyparlamentarna i zdecentralizowana. Maurras dowodził, że republika i centralizm są ze sobą ściśle powiązane, ponieważ jak twierdził „*władza narodzona z głosowania, jeśli nie chce zginąć, musi kontrolować głosujących*”²⁶. Francuski monarchista twierdził, że w żywotnym interesie republiki jest to, żeby państwo pozostawało demokratyczne i scentralizowane, bowiem tylko wówczas rząd może zabezpieczyć się przed utratą kontroli nad masami, a owa utrata kontroli mogłaby doprowadzić do upadku rządu²⁷. Konsekwencją centralizacji jest silnie zbiurokratyzowanie republiki – co Maurras widział doskonale na przykładzie współczesnej mu III Republiki Francuskiej. Zwiększanie liczby urzędników jest w republice nieodzowne, bowiem pozwala większy stopień kontroli obywateli. Konsekwencją centralizacji jest pośrednictwo - to właśnie ono wymaga, aby pomiędzy rządzącymi i rządzonymi istniał rozbudowany aparat biurokratyczny. W związku z tym, że w republice kilkadziesiąt milionów ludzi jest ściśle kontrolowanych przez rozmaite, urzędy, katalogi czy rejestry aparat biurokratyczny w postaci urzędników muszą pełnić rolę stałego pośrednictwa pomiędzy prawodawcami, a obywatelami²⁸. Bezpośrednim skutkiem takiego stanu rzeczy jest omnipotencja władz. Remedium na taki stan rzeczy jest według Maurrasa decentralizacja. Według niego to obywatele powinni rozstrzygać większość spraw administracyjnych, sądowych czy podatkowych sami, na poziomie regionalnym. Obok monarchicznej formy rządów, to właśnie decentralizacja była motywem, który najbardziej inspirował Cata-Mackiewicza w jego fascynacji doktryną Action Francaise. Opisując rozumowanie Cata w sprawie decentralizacji nie sposób pominąć jego sympatii zarówno dla czasów feudalnych jak i dla feudalnych pozostałości w krajach mu współczesnych, sympatię raczej typową dla europejskich konserwatystów, cechującą się pozytywnymi uczuciami do średniowiecza. Wileński konserwatysta rozróżniał systemy władzy różnych państw zarówno mu współczesnych jak i historycznych na feudalne i niefeudalne. Uważał, że w systemie

²⁶ Ch. Maurras, *Mes idées politiques*, Paris 1981, s. 162.

²⁷ A. Górski, *op. cit.*, s. 152.

²⁸ Ch. Maurras, *op. cit.*, s. 497.

niefeudalnym organ władzy państwowej w zakresie swoich kompetencji decydował sam. Do systemów niefeudalnych zaliczał takie systemy jak faszystowskie Włochy, carską Rosję czy monarchię absolutną Ludwika XIV, ale także państwa demokratyczne, takie jak III i IV Republikę Francuską a także współczesną mu monarchię angielską.

Oprócz decentralizacji i zamiłowania do monarchicznego ustroju rządów środowisko Action Francaise stanowiło inspirację dla „Cata” w dziedzinie, którą najtrudniej opisać, czyli w kategorii estetyki, a zwłaszcza roli estetyki dla myślenia politycznego. Mackiewicz darzył francuskich rojalistów wielkim szacunkiem właśnie za wprowadzanie do kategorii myślenia o polityce pewnej estetyki czy też wysublimowania. Owa estetyka przejawiała się przede wszystkim w stylu uprawiania polityki, która - co Cat podkreślał, która nie ma szans powodzenia, Mackiewicz nie łudził się, że Francja odrodzi się jako monarchia. Sukcesem Akcji Francuskiej nie była jednak zwycięstwo polityczne, które było w zasadzie niemożliwe, ale stworzenie ruchu intelektualnego, który miał we Francji wielkie oddziaływanie na ówczesną elitę intelektualną. Wielu polityków francuskich, częstokroć innej formacji ideowej przyznawało się do sympatii do Akcji Francuskiej, miała ona wpływ na takich polityków i myślicieli francuskich jak: Jacques Maritain, George Bernanos, Jacques Lacan, Pierre Gaxotte, Charles de Gaulle, Francois Mitterand²⁹. Ponadto Action Francaise była bezpośrednio inspiracją dla organizacji politycznych takich jak: hiszpańska Acción Española, portugalska Integralismo Lusitano czy brazylijska Acção Integralista Brasileira. Francuscy rojaliści byli również czytani przez w Polsce w okresie międzywojennym, przede wszystkim przez środowiska narodowe, ale także przez konserwatystów i monarchistów, oprócz samego Mackiewicza należy wspomnieć takie nazwiska jak Leszek Gembarszewski czy Adolf Bocheński³⁰.

4. Polski monarchizm w dwudziestoleciu międzywojennym

Należy zauważyć, że Cat, choć już przed wojną był anachroniczny w swej wizji ustroju monarchicznego Polski na tle współczesnych mu nurtów politycznych pozostał konsekwentnym monarchistą do końca życia. Należy jednak nadmienić, że o ile już 11 listopada, gdy przesądzone było, że Rzeczpospolita odrodzi się w republikańskiej formie po uchwaleniu konstytucji marcowej w 1921 r. wizja Polski jako królestwa była dla większości wtedy współczesnych nie do zaakceptowania, to jak wskazuje J. Majchrowski nawet w październiku 1918 roku, po wydaniu przez Radę Regencyjną 7 października manifestu

²⁹ J. Bartyzel, B. Szlachta, A. Wielomski, *Encyklopedia polityczna*, Radom 2007, str. 17.

³⁰ J. Bartyzel, *Historyczna rola Action Francaise*, <http://www.legitymizm.org/historyczna-rola-action-francaise>, dostęp z dnia 31 grudnia 2021 r.

proklamującego niepodległość Polski żadna ówczesna siła polityczna nie kwestionowała przyszłej monarchicznej formy rządów, akceptując pomysł odrodzenia Polski w ramach ustrojowych jakie określiła Konstytucja 3 Maja, czyli w ramach monarchii dziedzicznej, włączając w to zazwyczaj sceptycznie nastawionych do monarchii socjalistów i lewicę³¹. Jednak po tym okresie monarchiści w II RP nie byli siłą znaczącą w życiu politycznym, jak i nie posiadali znacznego poparcia w społeczeństwie. W tamtym okresie działało kilka ugrupowań monarchicznych, np. założona w 1925 roku Organizacja Monarchiczna czy założona również w 1925 roku Obóz Monarchistów Polskich. Mackiewicz był gorącym zwolennikiem monarchii i przeciwnikiem demokracji zarówno z powodu rozważań swoich rozważań teoretycznych i spostrzeżeń dotyczących ustrojów innych państw jak i z powodu przystawiania ustroju monarchicznego do imperialnej wizji Polski. Punktem wyjścia dla przedstawienia mackiewiczowskiej wizji ustroju Polski są dwie cechy władzy monarchicznej, które dla Cata były czynnikami, które przesądzały o wyższości monarchii nad innymi formami władzy. Tymi cechami były siła i stałość władzy³². Cat stanowczo sprzeciwiał się podejściu, według którego władza jest dopiero pochodną różnych czynników historycznych, ekonomicznych czy społecznych ale jest siłą kształtującą rzeczywistość danego państwa. To właśnie silna władza taka jak monarchia jest w stanie tworzyć silne narody, będące w stanie dominować nad innymi narodami, zarówno ekonomicznie jak i militarnie. Jego zdaniem Polska powinna być monarchią z racji potrzeby swojej mocarstwowej i ekspansywnej polityki - w taki sposób możliwe będzie związanie z Warszawą tych mniejszych państw, które przeciwstawiają się największemu zdaniem Cata wrogowi Polski w dwudziestolecie międzywojennym, czyli bolszewickiej Rosji. To właśnie walka z bolszewizmem, który stanowił według największe zagrożenie nie tylko dla Polski ale również dla całej europejskiej cywilizacji. Przeciwwstawienie się komunizmowi, który był nie według Mackiewicza stanowił siłą nie tylko militarną, ale także, a być może przede wszystkim destrukcyjną siłę psychologiczną wymagało silnego, mocarstwowego państwa, a taki efekt można było uzyskać jedynie poprzez ustanowienie w Polsce monarchii³³.

Cat choć uważany za zajadłego wroga demokracji, co charakterystyczne dla konserwatystów dopuszczał, a wręcz postulował demokrację na poziomie gminy czy głosowań do Izb Handlowych. Głosowanie w małych gremiach, było według niego dobrą okazją do kształtowania obywatelskich postaw. Cat nie odrzucał również idei wyborów do parlamentu,

³¹ J. Majchrowski, *Ugrupowania monarchistyczne w latach II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1988 r., s. 7.

³² S. Mackiewicz, *Kropki nad...*, s. 82.

³³ *Ibidem*, s. 84.

jednak pragnął takiego sformułowania ordynacji wyborczej, aby wybory zamiast reprezentowania intelektualnej siły narodu nie były jedynie ukazaniem popularności poszczególnych sentymentów wśród głosujących. Główną intencją Cata nie była walka z samą istotą parlamentaryzmu, ale z jego wynaturzeniem, która ma miejsce wówczas, gdy parlament posiada wszechwładzę. Ustrój parlamentaryzmu angielskiego, w którym monarchia jest czynnikiem hamującym władzę z pochodzącą z wyborów spotykał się przed wojną z aprobatą Mackiewicza, za taki swoisty „hamulec” można było też uznać dopuszczanie do głosowania ludzi tylko z pewnym cenzusem umysłowym. Cat krytykował teorię suwerenności ludu Jana Jakuba Rousseau, którą interpretował jako widzenie w ogóle mieszkańców danego kraju sędziego, który będzie najlepiej potrafił najważniejsze kwestie dotyczące funkcjonowania państwa³⁴. Wybory, zdaniem Cata ujawniały sentymenty i namiętności wyborców, na czym najbardziej skorzystały niektóre wybitne jednostki, które mogły zyskać odwołując się do haseł popularnych wśród ludu. Demokracja parlamentarna była dla Cata obarczona problemem nieustannej walki o władzę. Cat zauważał, że pomimo tego iż monarcha może nie mieć największych kompetencji do sprawowania władzy w kraju, to iż źródło jego władzy pochodzi nie z wyboru, a z racji urodzenia, co stawia go poza konkurencją wobec innych obywateli, którzy chcieliby ewentualnie władzę przejąć. Tylko takie źródło władzy gwarantuje jest stałość i suwerenność. Nie jest możliwe aby władza silna powstała w ramach demokracji parlamentarnej, jest możliwe natomiast, aby powstała poprzez przewrót czy zamach stanu, tak jak dokonało się to we współczesnej Catowi Europie tzn. w Hiszpanii Jose Antonio Primo de Riverę, we Włoszech Mussoliniego czy też w drodze przewrotu jakiego dokonali bolszewicy w Rosji. Ta władza, mimo iż może być silna, nigdy nie będzie stała³⁵. Silną, a jednocześnie stałą władzę mogła Polsce w tym czasie zagwarantować tylko monarchia.

Cat mimo swojego gorącego monarchizmu zdawał sobie sprawę z problematyczności wdrożenia swoich teorii w życie. Polska w dwudziestolecie międzywojennym, konstatując, że polskiego legitymizmu nie ma to, ani polskiej dynastii. Krew polskich królów była bowiem rozsiana po całej Europie i nie sposób było przyjąć, że któryś z dalekich krewnych posiada większe prawo do tronu od innych.

Bardziej konkretne działania na polu zrealizowania marzeń o wprowadzeniu monarchii Cat podejmował po zamachu majowym w 1926 roku. Mackiewicz poparł wówczas Józefa Piłsudskiego³⁶. Jego zdaniem okoliczności, w których znajdowało się państwo polskie

³⁴ *Kropki nad i...*, s. 87.

³⁵ *Ibidem*, s. 93.

³⁶ S. Mackiewicz, *Panie Marszałku!*, „Słowo” z dnia 17 maja 1926 r.

uzasadniało i legitymizowało jednocześnie zamach stanu³⁷ Pierwszą z nich było zorganizowanie zjazdu w Nieświeżu, który odbył się 25 października 1926 roku w siedzibie Albrechta Radziwiłła, na którym Józef Piłsudski spotkał się z przedstawicielami polskiej arystokracji. Jednym z głównych inicjatorów spotkania był Mackiewicz, który chciał poprzez zbliżenie środowiska ziemian i Piłsudskiego realizować swoją wizję polityki. Celem Mackiewicza i owego sojuszu szlachty ze środowiskiem przychylnym Piłsudskiemu było bowiem osadzenia Marszałka na tronie Polski. Dla wileńskiego konserwatysty miała być to naturalna konsekwencja zamachu majowego, warunek konieczny potrzebny do stabilizacji silnej władzy. Piłsudski miał w planach Mackiewicza zostać założycielem dynastii, w tym celu jedna z jego córek mogłaby wyjść za któregoś z Radziwiłłów lub któregoś z przedstawicieli dynastii hiszpańskich Burbonów. Należy jednak zaznaczyć, że te iście rewolucyjne plany nie miały szansy się urzeczywistnić i należy je ocenić jako utopijne, zwłaszcza, że sam Piłsudski nie był takim obrotem spraw zainteresowany³⁸.

Mimo to był przekonany o palącej potrzebie wprowadzenia ustroju monarchicznego w Polsce, pisał: „*Monarchizm polski jest tą krawędzią, która dzieli pozostałości niewolnicze od marzeń, snów i ambicji o wielko-mocarstwowej dla Polski przyszłości*”³⁹. Cat mimo tych problemów zdawał sobie sprawę z tego, że mimo braku kryteriów czy też powiązań historycznych w oparciu których można by wskazać odpowiedniego kandydata, taka osoba musi zostać wyznaczona, inaczej plany o polskiej mocarstwowości i monarchii nie będą miały szansy się urzeczywistnić. Cat upatrywał kandydata do tronu albo w przedstawicielu dynastii z zewnątrz, albo w kandydacie polskim. Zastanawiał się nad kandydatem angielskim, węgierskim lub nawet włoskim. Największą szansę miał jednak kandydat austriacki, z dynastii habsburskiej, bowiem na ziemiach polskich, co było związane z tradycją Galicji, to właśnie ta dynastia posiadała największą popularność. Inną opcją był odpowiedni kandydat polski – Cat w pierwszej kolejności skłaniał się ku kandydatowi wywodzącemu się z którejś z polskich rodzin szlacheckich, takich jak rodziny Sapiechów czy Radziwiłłów. Odrębną koncepcją, był pomysł osadzenia na polskim tronie Marszałka Józefa Piłsudskiego, o czym w dalszej części rozdziału.

Jak słusznie wskazuje A. Górski dywagacje wileńskiego konserwatysty dotyczące kandydata na króla polskiego zajmują marginalne miejsce w jego myśli bowiem ten był raczej

³⁷ S. Mackiewicz, *Zamach udany źródłem prawa, zamach nieudany zdradą główną*, „Słowo” z dnia 27 lipca 1934 r.

³⁸ A. Górski, *op. cit.*, s. 183.

³⁹ Cat (S. Mackiewicz), „*O kandydacie na tron polski*”, „Słowo” z dnia 25 grudnia 1925 roku.

w odniesieniu do monarchizmu, przedstawicielem jedynie idei a nie konkretnej osoby⁴⁰. Należy pamiętać, że większość rozważań dotyczących potrzeby wprowadzenia monarchii w Polsce Cat prowadził w dwóch okresach, mianowicie tuż po odzyskaniu niepodległości, oraz w okolicach zamachu majowego w 1926 roku, czyli w czasach, gdy wizja urzeczywistnienia się jego planów była bardziej prawdopodobna niż kiedykolwiek w XX wieku⁴¹. W pierwszej kolejności Cat chciał zatem, aby niejako „wychować” Polaków do monarchizmu, zdawał sobie bowiem sprawę z tego, że idea monarchiczna nie ma w Polskim społeczeństwie wielkiego poparcia. Takiego stanu rzeczy Cat upatrywał w apañstwowym wychowaniu społeczeństwa polskiego. Zwłaszcza w zaborze pruskim i rosyjskim Polacy byli wychowywani w nienawiści do państwa, ponieważ kojarzyli państwowość z polityką zaborców. Ledwie kilka lat wolności we własnym państwie nie mogło całkowicie zmienić tego podejścia, czego Mackiewicz miał świadomość⁴².

Wileński konserwatysta swój imperializm uzasadniał przede wszystkim koniecznością dziejową. Mackiewicz podkreślał, że Polacy potrzebują nowego terytorium przede wszystkim ze względów demograficznych⁴³. Podkreślał także, że rozwijające się na kontynencie kierunki ekspansji takich krajów jak Niemcy czy ZSRR nakazują myśleć, że mniejsze państwa narodowe przestaną mieć rację. Jednocześnie zdawał sobie sprawę z trudnego położenia Polski, stąd jego wizja sojuszu z III Rzeszą wymierzonego przeciwko Związkowi Sowieckiemu, który w publicystyce Cata nieprzejednanie jawił się jako największy wróg⁴⁴. W swoich koncepcjach starał kierować się racją stanu, czyli obiektywnymi korzyściami płynącymi dla państwa. Plany Stanisława Mackiewicza dotyczące Polski mocarstwowej, imperialistycznej w stylu dawnej dynastii Jagiellonów oczywiście nie miały szansy się urzeczywistnić co ich autor gorzko stwierdził w wydanej już po wrześniu 1939 pozycji „Książka moich rozczarowań”. Cat podkreślił, że jego śmiałe teorie nie tyle nie miały szans na powodzenie ze względu na czynniki zewnętrzne, takie jak sytuacja międzynarodowa, ale głównym powodem było to, że teorie te nie spotkały się z odpowiednim społecznym zainteresowaniem. Jak stwierdzi gorzko: *„Nie umiałem dotychczas stworzyć w Polsce ruchu mocarstwowego, silnego, który by młodzieży polskiej dał ideały nacjonalistyczne, tak niezgodne z interesami państwa, które ma czterdzieści procent mniejszości narodowych i które, gdyby się terytorialnie rozszerzało, jeszcze by*

⁴⁰ A. Górski, *op. cit.*, s. 184.

⁴¹ S. Mackiewicz, *O kandydacie na tron Polski*, „Słowo z dnia 25 grudnia 1925 r.

⁴² S. Mackiewicz, *Ruch monarchiczny w Polsce*, „Słowo” z dnia 9 kwietnia 1925 r.

⁴³ S. Mackiewicz, *Hasła imperialistyczne narzuci nam życie*, „Słowo” z dnia 13 września 1937.

⁴⁴ S. Mackiewicz, *Myśl w obcęgach Studia nad psychologią społeczeństwa Sowietów*, Kraków 2021.

powiększyło tę liczbę. Nie umiałem zapalić do idei wielkiej, mocarstwowej, królewskiej Polski”⁴⁵.

Bibliografia

Literatura źródłowa:

a) Publikacje książkowe:

Mackiewicz S., *Herezje i prawdy*, Warszawa 1975.

Mackiewicz S., *Kropki nad i Dziś i jutro*, Kraków 2012.

Mackiewicz S., *Książka moich rozczarowań*, Kraków 2018.

Mackiewicz S., *Historia Polski od 11 listopada 1918 do 17 września 1939*, Kraków 2021.

Mackiewicz S., *Stanisław August*, Warszawa 1991.

Mackiewicz Z., *Zielone oczy*, Warszawa 1987.

Mackiewicz S., *Myśl w obcęgach Studia nad psychologią społeczeństwa Sowietów*, Kraków 2021.

Maurras Ch., *Mes idées politiques*, Paris 1981.

b) Artykuły prasowe:

Mackiewicz S., *Credo polityki narodowościowej*, „Słowo” z dnia 28 grudnia 1922 r.

Mackiewicz S., *O kandydacie na tron Polski*, „Słowo” z dnia 25 grudnia 1925 r.

Mackiewicz S., *Ruch monarchiczny w Polsce*, „Słowo” z dnia 9 kwietnia 1925 r.

Mackiewicz S., *Zamach udany źródłem prawa, zamach nieudany zdradą główną*, „Słowo” z dnia 27 lipca 1934 r.

Mackiewicz S., *Panie Marszałku!*, „Słowo” z dnia 17 maja 1926 r.

Mackiewicz S., *Władza silna i stała*, „Słowo” z dnia 17 marca 1962 r.

Mackiewicz S., *Hasła imperialistyczne narzuci nam życie*, „Słowo” z dnia 13 września 1937.

c) Opracowania:

Bartyzel J. *Historyczna rola Action Française*, dostęp z 13 grudnia 2021 r.

<http://www.legitymizm.org/historyczna-rola-action-francaise,>

Górski A., *Władza polityczna w myśli Stanisława Cata-Mackiewicza*, Kraków 1999.

Jaruzelski J., *Stanisław Cat-Mackiewicz 1896-1966 Wilno-Londyn-Warszawa*, Czytelnik, Warszawa 1987.

Karbowska J., *Z Mackiewiczem na Ty*, Warszawa 1994.

Majchrowski J., *Ugrupowania monarchistyczne w latach II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1988.

⁴⁵ S. Mackiewicz, *Książka moich...*, s. 18.

Maurras Ch., *Mes idées politiques*, Paris 1981.

Sadkiewicz J., *Historia pewnej koncepcji*, [w] S. Mackiewicz *Kropki nad i Dziś i jutro*, Kraków 2012.

Cenckiewicz S., Gontarczyk P., *Na granicy zdrady. Stanisława Mackiewicza powroty do Polski*, [w] "Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej" 2006, nr 3-4.

ABSTRAKT

Poniższy artykuł prezentuje zarys myśli dotyczącej wizji monarchii oraz imperializmu polskiego Stanisława Mackiewicza. Artykuł wszystkim przybliży przedwojenne poglądy autora w zakresie poglądów dotyczących ustroju II Rzeczypospolitej oraz sposób działania na arenie międzynarodowej. Znaczną część tekstu stanowi przybliżenie ideowych źródeł powyższej wizji, którymi była polityka dynastii Jagiellonów, twórczość literacka Henryka Sienkiewicza oraz poglądy publicystów i polityków zgromadzonych wokół kręgu intelektualnego Akcji Francuskiej.

Słowa kluczowe: dwudziestolecie międzywojenne, monarchizm, idea jagiellońska, Akcja Francuska.